

УДК 343.9(045)

В. В. Польщиков

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

У статті розглядаються особливості тактики проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх. На основі аналізу спеціальної літератури та кримінального процесуального законодавства надано порядок підготовки до проведення пред'явлення для впізнання. Придільена увага тактичним прийомам проведення розглядуваної слідчої дії. Висвітлено вікові та можливі індивідуальні особливості неповнолітніх, а також їх вікові класифікації. Автором надано обставини, які підлягають встановленню щодо неповнолітнього під час досудового розслідування і встановлено фактори, що впливають на ефективність проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх. Акцентовується увага на умови, за яких проведення досліджуваної слідчої дії є малоєфективним.

Ключові слова: криміналістична тактика, слідча (розшукова) дія, пред'явлення для впізнання, слідчий, неповнолітні.

Актуальність теми. Проведення пред'явлення для впізнання є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій в роботі слідчого, оскільки потребує особливої уваги до її підготовки, що пов'язано із залученням певної кількості учасників, вирішенню конкретних тактичних завдань. Особливого навантаження надає участь неповнолітніх, що потребує від слідчого ретельної підготовки до її проведення і врахування додаткових обставин, зокрема: вікових, психологічних та процесуальних. І хоча певні науковці зверталися до дослідження означеної тематики, проте дотепер залишається низка питань, які потребують свого вирішення. Крім того, наявна негативна тенденція щодо вчинення правопорушень як неповнолітніми, так і стосовно них, що дозволяє говорити про актуальність обраної теми.

Мета статті – визначити методологічні особливості та пропозиції щодо особливостей тактики проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Всебічність, повнота та об'єктивність проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього залежить тільки від слідчого. Розслідування справ цієї категорії доцільно доручати слідчим, які мають досвід розслідування кримінальних справ, де підозрюваними чи потерпілими є неповнолітні.

Враховуючи особливості проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх, слідчий, на етапі прийняття рішення щодо проведення такої слідчої дії повинен вирішити низку тактичних завдань:

- визначити вид пред'явлення для впізнання;
- визначити місце та час його проведення;
- вжити заходів щодо створення умов, сприятливих для впізнання;
  - здійснити добір трьох однорідних об'єктів, які не мають різких відмінностей від об'єкта, який буде пред'являтися;
  - визначити й підготувати необхідні науково-технічні засоби та матеріали, для проведення слідчої дії;
  - визначити коло учасників пред'явлення для впізнання та вжити заходів щодо їх залучення;
  - вжити відповідних заходів щодо охорони місця пред'явлення для

впізнання, якщо учасником є підозрюваний, який перебуває під вартою;

– скласти план пред'явлення для впізнання, з яким ознайомити учасників, які надаватимуть слідчому допомогу.

Найчастіше на досудовому розслідуванні злочинів за участю неповнолітніх пред'являються для впізнання особи (ст. 228 КПК України). Типовими ситуаціями пред'явлення для впізнання особи за участю неповнолітніх є такі:

- 1) неповнолітня особа, яка впізнає не знайома з особою, яку сприймала та запам'ятала за обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- 2) неповнолітня особа, яка впізнає знає певну особу, але не може назвати прізвище та ім'я або називає їх неправильно;
- 3) неповнолітня особа, яка впізнає знайома з певною людиною, але остання заперечує факт знайомства.

Залежно від ідентифікуючих ознак пред'явлення для впізнання особи може здійснюватись за анатомічними ознаками зовнішності, за динамічними ознаками (хода, міміка, жестикуляція), за ознаками голосу та мовлення. З усіх цих видів найчастіше особи пред'являються для впізнання за анатомічними ознаками зовнішності. Слідчому необхідно критично відноситись до пояснень неповнолітнього відносно ознак зовнішності особи, яку йому планують пред'являти для впізнання. Ідеальні сліди в пам'яті дитини можуть бути пошкоджені та відтворити їх дуже важко навіть за допомогою психолога. Такі пошкодження ідеальних слідів пам'яті можуть спричинити: 1) особи з близького оточення дитини свідомо або несвідомо через розмови з дитиною, навіювання власних оцінок та інтерпретації подій; 2) новий досвід дитини, який накладається на вже існуючі сліди пам'яті; 3) інші важливі в житті дитини події; 4) зміни в оточенні дитини, які часто є наслідком розкриття нею інформації про обставини злочину та початком процедури розслідування [2, с. 11]. Вищезазначена інформація є предметом дослідження слідчим при підготовці до пред'явлення для впізнання та вирішенні питання щодо можливої участі дитини у самій слідчій дії.

Після детального допиту неповнолітньої особи, що впізнає, щодо ознак зовнішності людини, яку сприймали та запам'ятали, слідчий вирішує питання щодо виду (в натурі чи за зображенням), часу й місця пред'явлення для впізнання.

Обстановка проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього повинна бути комфортною для останнього. За відсутності такої обстановки слідчому доцільно у взаємодії з психологом та іншими учасниками створити найбільш можливу комфортну обстановку у приміщенні, де планується проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітньої особи. Крім того, при проведенні пред'явлення для впізнання доцільно всіх учасників попередити про толерантну поведінку щодо неповнолітньої особи задля створення найбільш позитивної атмосфери і недопущення психологічного тиску на неї.

Під час оцінки результатів пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх, слідчий повинен не ігнорувати й ту обставину, що діти набагато частіше за дорослих помиляються у впізнанні, оскільки у дітей дошкільного віку і молодших школярів недостатньо розвинуте відчуття впізнання, що призводить до серйозних помилок у даній дії [3, с. 27]. Більше того, за результатами проведеного анкетування 89% слідчих, вбачають, що якщо дитині від 3 до 7 років, то пред'явлення для впізнання малоефективне і його навіть не варто проводити, оскільки в цьому віці дитина ще не може вказати точні ознаки предмету, за якими вона впізнала, внаслідок того, що вона ще не знає семантику слів, визначення понять і термінів. А кримінально-процесуальне законодавство вимагає, щоб особа вказала ті ознаки, за якими вона впізнала предмет.

З огляду на це, а також враховуючи доробки науковців з питання проведення

пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх а також отримані емпіричні дані можна виокремити критерії, за якими проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії може мати негативний результат:

- якщо неповнолітній є потерпілим, то зустріч з особою, що вчинила злочин, може негативно вплинути на психіку дитини. В ході проведення впізнання дитина знаходиться хоча і в невербальному, але все таки спілкуванні із злочинцем, який може на психологічному рівні вплинути на остаточний результат впізнання. Якщо існує особлива необхідність в проведенні впізнання живої особи неповнолітнім, то його слід проводити поза візуального спостереження.

- внаслідок того, що неповнолітні слабо запам'ятовують, перекручують риси обличчя людини, інші ознаки його зовнішності то це може привести до тому, що при впізнанні дитина може або зовсім не вказати на особу злочинця або «казати на статистів, оскільки слідчий підбирає їх так, щоб між ними не було істотних відмінностей.

- працюючи з дітьми молодшого шкільного віку, слід враховувати те, що дану слідчу дію школяр сприйматиме як завдання, за яке він оцінюватиметься, тому школяра це може ввести в стресовий стан, може з'явитися розгубленість.

З точки зору позитивного психологічного настрою на проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього, слідчий обов'язково повинен отримати у останнього добровільну згоду на такі дії, оскільки в протилежному випадку своєю поведінкою вона може унеможливити проведення цієї слідчої дії.

На практиці інколи постає питання про доступний вік для залучення неповнолітніх в якості статистів - осіб, які пред'являються для впізнання спільно з особою, яку впізнають. Згідно частини 2 ст. 228 КПК України особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Відсутність тут вказівки на інші характеристики особи дає привід, стверджувати, що такими суб'єктами можуть бути і малолітні діти.

Безумовно, для дітей їх зовнішня схожість (зріст, статура і т.і.) знаходиться в прямій залежності від віку. Наприклад, дитина 5-7 років має істотні відмінності зовнішності від дитини 11-13 років і навіть від 8-10-річної особи. Тому у разі потреби пред'явити для впізнання, наприклад, 11 - річного свідка або потерпілого, виконуючи вимогу ч. 2 ст. 228 КПК України, необхідно запросити у якості статиста дитину у віці 10-12 років. Водночас, слід врахувати наступне:

1) питання про таку участь малолітнього в слідчій дії не можна вирішити без його узгодження із законним представником;

2) необхідно вирішити питання, наскільки бажано у кримінальному процесі взагалі пред'явлення для впізнання неповнолітнього. В даному випадку доцільно пред'являти неповнолітнього свідка, потерпілого, а також особу, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, за його фотографією. При цьому як причину неможливості пред'явити дитину для впізнання наочно слід розглядати її малолітній вік. Такий підхід дозволяє захистити від залучення у провадження по кримінальній справі малолітніх, які не мають до неї ніякого відношення, не погіршуючи, а навіть в деяких випадках підвищуючи достовірність результатів проведеної слідчої дії [4, с.103-104].

Як і в попередньому випадку, проводити пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх осіб, які пред'являються для впізнання, також рекомендується тільки у особливих випадках, так як ця дія може негативно впливати на їх психіку. За

результатами проведеного анкетування слідчих ОВС вони зазначили, що така слідча дія може призвести до фрустрації особи, замикання в собі, глибоких переживань, а можливо й істерії. Можлива й інша поведінка неповнолітнього - демонстративна впертість, конфліктність. Все це може призвести й до зриву впізнання. Необхідно враховувати те, що по суті певна група неповнолітніх під час проведення впізнання з їх участю до кінця можуть не розуміти, що відбувається, в якій ролі вони виступають. Тому слідчий повинен встановлювати психологічний контакт, використовуючи такі методи і способи, які б були зрозумілі неповнолітньому.

Альтернативою цьому є впізнання за фотозображеннями неповнолітньої особи. Таке впізнання відповідатиме двом цілям: впізнання буде проведено в спокійній психологічній обстановці, на дане впізнання необхідно запросити захисників підозрюваних або звинувачених, якщо їх зображення пред'являються, які фіксуватимуть результати впізнання, якщо порядок його проведення буде порушений, або якщо задаватимуться навідні питання особі, яка впізнає, за відсутності зауважень з їх боку впізнання не може бути поставлене під сумнів [1, с.87].

Інший варіант: можна провести впізнання з такими особами за відео зображенням. Пред'явлення для впізнання за відео спрямоване на те, щоб уникнути можливості психічної дії з боку особи, яка впізнає. Впізнання за відеозаписом повинне бути правильно підготовлене і проведене. Спочатку особи, які упізнаються, повинні бути зображені в групі, бажано у вільному русі, після чого кожен повинен бути зображений окремо. При проведенні впізнання звук повинен бути вимкнений, тільки після того, як особа, яка впізнає, вкаже яку-небудь особу, яку вона впізнала, після перегляду відео до кінця її переглядають знов зі звуком, де кожна з осіб, яких впізнають, називає свої відомості (прізвище, ім'я та по батькові тощо), таким чином фіксуються дані особи, яку впізнають. Про проведене впізнання складається протокол, в якому чітко повинні фіксуватися порядок і результати проведення впізнання. Відеозапис містить повне і чітке зображення осіб, яких впізнають, на відміну від фотографій, тому особа, яка згодом впізнає, не може заявити, що особа, яка впізнана нею за відеозаписом, несхожа на особу, яку вона побачила насправді. При подібній заяві можна призначити порівняльну експертизу, за допомогою якої встановити відповідність відео зображення з оригіналом.

У справах за участю неповнолітніх доцільне проведення анонімного впізнання, тобто пред'явлення осіб, яких впізнають через затемнене скло (поза візуальним спостереженням – з метою забезпечення безпеки неповнолітніх). Цей вид впізнання в даний час, на жаль, практично не застосовується на практиці. Проте у справах, де беруть участь неповнолітні, він найбільш прийнятний, оскільки при анонімному впізнанні, особа, яка впізнає, бачить живих осіб без спотворення їх зовнішності, вона може реально, а не щодо яких-небудь предметів визначити зростання, статуру людини, при цьому, особи, яких впізнають практично не мають можливості бачити, особу, яка впізнає, у зв'язку з чим вона не боїться за свою безпеку. Під час проведення анонімного впізнання за даною категорією справ необхідна участь захисника підозрюваного, або обвинуваченого, який повинен бути біля особи, яка впізнає, чи особи, яку впізнають, разом з понятими, щоб мати реальну можливість контролювати правильність проведення слідчої дії [5, с.14].

Висновки. Таким чином, проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього як в ролі особи, яка впізнає, так і в ролі особи, яку впізнають, не є слідчою дією, результати якої є виключно неспростовним доказом і сприяли б встановленню об'єктивної істини у справі. Такий вид пред'явлення для впізнання необхідно проводити тільки у виняткових випадках, а саме: неможливість встановлення

обставин, що мають важливе значення для кримінального провадження без залучення неповнолітнього або за допомогою інших доказів; наявність у малолітньої особи здатності правильно сприймати обставини, що мають значення для справи; наявність у неповнолітньої особи здатності запам'ятовувати і впізнавати предмети або зовнішність людини, вміти за допомогою термінів і понять вказувати, за якими ознаками.

Список використаної літератури

1. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько [та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Вид. 4-те, переробл. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
2. Будзиньська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / А. Будзиньська. – Варшава : E.D.- DRUK-KACZMARCZYK, 2007. – 64 с.
3. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл / Головне слідче управління МВС України; НАВС України. – К. : [б. в.], 2001. – 32 с.
4. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. – М., Юрид. лит-ра. - 1997. – 176 с.
5. Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Басиста. – К., 2006. – 19 с.

V. V. Polshchykov

FEATURES OF NOTIFICATION FOR INTRODUCTION FOR THE PARTICIPATION OF A UNIVERSAL PERSON

The article deals with the peculiarities of the tactics of presentation for identification with the participation of minors. On the basis of the analysis of the special literature and criminal procedural legislation, the procedure for preparing for the presentation for identification was provided. Attention is paid to tactical methods of conducting the investigative action under consideration. Age and possible individual characteristics of minors, as well as their age classifications are highlighted. The author provided the circumstances that are subject to the establishment of a minor during a pre-trial investigation and determines the factors that influence the effectiveness of the presentation for identification with the participation of minors. The emphasis is placed on the conditions under which the investigative action investigated is ineffective.

Key words: forensic tactics, investigative (wanted) action, presentation for identification, investigator, minors.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2018 р.

УДК 347(045)

Є. В. Годованик

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРАВА

Стаття присвячена проблемам визначення особливостей реалізації конституційно-правових норм у сучасних умовах розвитку системи права. Наголошується, що конституційно-правові норми як ефективний регулятор найважливіших соціальних відносин знаходять свій безпосередній практичний прояв у